

4. ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ Τῆ ΜΟΝῆ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝῆΣ

Αἱ συνεχισθεῖσαι ἐφέτος ἔρευναι ἐν τῇ Μ. Καισαριανῆς ἀπέβλεπον εἰς πληρεστέραν ἀποκάλυψιν τῶν εὐρεθέντων πέρασι στοιχείων παλαιότερου οἰκοδομήματος καὶ ὑπογείου αἰθούσης.

Εἰκ. 1. Τὸ συγκρότημα τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων Α καὶ Β.

Εἰκ. 2. Τὸ νότιον σκέλος τοῦ Β μετὰ τοῦ λουτροειδοῦς κοιλώματος.

1. Ἐκ τῶν ἐν ΠΑΕ 1949, σ. 45, εἰκ. 2, σημειουμένων τοίχων ὁ Α ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦ σημείου συναντήσεως μετὰ τὸ κτίριον Β, διαγράφων ἑλαφρὰν καμπύλην (εἰκ. 1). Ἐκ τοῦ Β τὸ ἀνατολικὸν σκέλος, τὸ ἔχον πᾶχος 0,95, ἀπεκαλύφθη βαῖνον μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, ὅστις ἐδράζεται ἐπ' αὐτοῦ, ἐκεῖ δὲ κάμπτεται εἰς γωνίαν περίπου ὀρθὴν μετὰ κατεύθυνσιν ΝΑ. Ἐξω τοῦ περιβόλου μικρὸν μόνον τμήμα αὐτοῦ ἀπεκάλυψα, εὐρισκόμενον εἰς βάθος 5,50 μ. περίπου ὑπὸ τὸ κατὰστρωμα τῆς πλατείας, δεικνύον ὅτι τὸ κτιριακὸν αὐτὸ συγκρότημα ἐπεκτείνεται ὑπὸ τὴν σημερινὴν πλατεῖαν.

Τὸ νότιον σκέλος βαῖνον μετὰ ἑλαφρὰν καμπύλωσιν (εἰκ. 2) δὲν ἀπεκαλύφθη περαιτέρω, λόγῳ τῆς παρουσίας μεγάλης κυπαρίσσου καὶ νεωτάτης κτιστῆς κλίμακος, διεπιστώθη ὅμως ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ὅπου τερματίζεται φέρει τμήμα κοιλώματος ἔχοντος σχῆμα λουτήρος, ἐπικαθημένου τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου. Τὸ κοίλωμα τοῦτο, διαστ.

0,47×0,60 μ. περίπου, εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ἀσβεστοῦχου μίγματος μετ' ἄμ-

μου λευκής, πάχους 0,07 μ. και συστάσεως μάλλον εὐθρύπτου. Τούτου ή παρουσία εις τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἐξηγεῖται εἰ μὴ μόνον ἐὰν δεχθῆ τις ὅτι ἀπετέλει στρώμα πηλοῦ διὰ νὰ δεχθῆ μέγαν λίθον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὁποίου ἔμεινε μετὰ τὸ σχῆμα αὐτό. Δέον ὅμως νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ή σύστασις τοῦ πηλοῦ τοῦ λοιποῦ τοῖχου εἶναι πολὺ πτωχοτέρα εἰς ἄμμον και ἄσβεστον.

Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ Β ἀποκαλυφθὲν μέχρι τοῦ θεμελίου εἰς βάθος 3,20 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοῖχου (4 μ. ὑπὸ τὸ ἔδαφος) ήρευνήθη μέχρι τῆς συναντήσεώς του μετὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοῖχου Δ (εἰκ. 3-5). Τοῦτο ἔχει πλάτος 0,90 μ. και ἐδράζεται εἰς βάθος 1,78 μ. ἐπὶ παχυτέρου και παλαιότερου πιθανῶς τοῖχου, πλάτους 1,20. Τὸ ἀνώτερον και στενότερον τμήμα τοῦ Β ἔχει πλαγιάσει (εἰκ. 3) εἰς ἐποχὴν ἐγκαταλείψεως και ἔρειπώσεως, τὸ δὲ κατώτερον και πλατύτερον, βαῖνον ἐν ἐλαφρᾷ καμπύλῃ, συναντᾶται μετὰ τὸν Δ εἰς τὰ θεμέλια (εἰκ. 4 και 5).

Τέλος ὁ τοῖχος Δ, ἀποκαλυφθεὶς ἐν μέρει μόνον, χωρὶς νὰ διαφέρῃ οὐσιωδῶς κατὰ τὴν τοιχοδομίαν τῶν λοιπῶν τοῖχων, παρουσιάζει τὴν ἰδιομορφίαν ὅτι διαμορφώνει ἀγκῶνας, τῶν ὁποίων ή χρησιμότης δὲν δύναται ἀκόμη νὰ καθορισθῆ (εἰκ. 5, κάτω δεξιὰ).

2. Ἡ πέρουσιν ἀποκαλυφθεῖσα, ὑπόγειος αἴθουσα (ΠΑΕ 1949, σ. 45, εἰκ. 2, Γ) ἔξεκενώθη ἐφέτος τῆς γομώσεως αὐτῆς, ἥτις μικρὸν ἀπέιχε τῆς ὄρο-

Εἰκ. 3. Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ Β ἀπὸ Βορρᾶ.

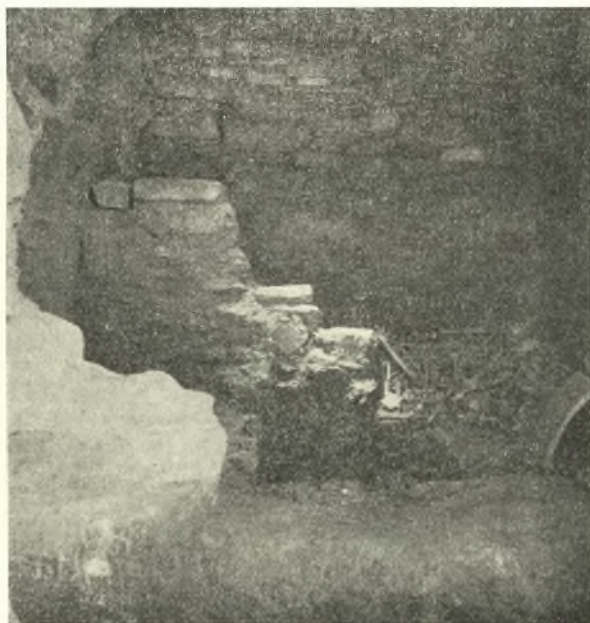

Εἰκ. 4. Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ Β ἀπὸ Νότου, εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως μετὰ τὸν Δ.

Ἄγκων τοίχου Δ

Εἰκ. 5. Τὸ βόρειον σκέλος θεώμενον ἐκ τῶν ἄνω ἀπὸ Βορρᾶ,
εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως μετὸν Ἄ.

Εἰκ. 6. Ἡ ὑπόγειος αἴθουσα μετὰ τὴν ἐκκένωσίν της. Διακρίνονται ἀριστερὰ
τὸ ὑπόλειμμα παλαιοῦ τοίχου, εἰς τὸ βάθος ἡ κλίμαξ καὶ πρὸ αὐτῆς ὁ βόθρος.

φής (αυτόθι, εικ. 5). Ένδιαφέρον παρουσιάζει ή στρωματογραφία τής γομώσεως, ήτις εις τὸ κατώτερον στρώμα, πάχους 0,50 μ. περίπου, με πυκνά χρώματα, παρουσιάζει άραιά πήλινα βυζαντινά εγχάρακτα υπό τήν εφυάλωσιν. Είς τὸ άμέσως άνωτερον, πάχους 0,30 μ., παρατηρεΐται άφθονία άσβέστου με έξΐσου άραιά άνάλογα πήλινα. Καί εις τὰ δύο ταύτα επάλληλα στρώματα δέν παρατηρήθησαν όστά. Άκολουθεΐ λεπτόν στρώμα (0,05-0,10 μ.) τέφρας και μετ' αυτό τὸ νεώτατον στρώμα περιέχον άφθονα όστά και παντοΐα ύλικά, ίδια άχρηστευμένων ύαλίων κανδηλών κλπ.

Κατὰ τήν εκκένωσιν τής αιθούσης άπεκαλύφθη παρὰ τὸν νότιον τοΐχον και περίπου εις τὸ μέσον αὐτοῦ άκανόνιστος προεξοχή, πλάτους 1,50 μ. περίπου, μηχανομένη πρὸς τὰ κάτω και προβάλλουσα οὕτω πρὸς τὸ κέντρον τής αιθούσης (εικ. 6, άριστερά). Ἡ εκ μεγάλων λίθων άργολιθοδομη αὐτῆς εΐναι διάφορος τῶν τοΐχων τής αιθούσης, δέν διαφέρει όμως τής τῶν έξωτερικῶς τοῦ ναοῦ ευρεθέντων τοΐχων και ίδια τοῦ Α. Ἡ θέσις αὐτῆς θά ήδύνατο νά οδηγίση εις τήν έρμηνείαν, ότι πρόκειται περι τοῦ θεμελίου τής εν εΐδει έξέχοντος ψευδοτόξου άντηρίδος, ήτις διακρίνει τήν βορειάν ὄψιν τοῦ ναοῦ τής νοτίας. Έάν ληφθῆ όμως ύπ' ὄψιν ότι οί τοΐχοι τοῦ ναοῦ εις ικανόν βάθος υπό τήν επιφάνειαν τοῦ εδάφους προχωροῦν με τήν αὐτήν άπογον πλινθοπερίκλειστον τοιχοδομίαν, καθίσταται πιθανώτερον ότι περι ύπολείμματος τοῦ άρχαιοτέρου κτιρίου πρόκειται, εις τὸ όποΐον άνήκουν και οί προηγούμενως περιγραφέντες τοΐχοι.

Είς τὸ βάθος τής αιθούσης ευρέθη άμελῶς εκτισμένη κλίμαξ μετα τριῶν βαθμίδων άνίσου ύψους (εικ. 6) οδηγούσα εις τήν καταπακτὴν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ. Ἡ άνωτέρα βαθμὶς έχει επιστρωθῆ εν μέρει δια πλακόσ, τοῦ ύπολειπομένου κενοῦ συμπληρουμένου δια στενοῦ επιθήματος διαχωριστικοῦ κιονίσκου, συνήθους τύπου παλαιοχριστιανικοῦ, μετ' έγγλύφου χρίσματος κατὰ τήν στενήν παρεϊάν.

Έρευσσο γενομένη εις τὸν δυτικὸν τοΐχον τής αιθούσης πρὸς έξακρίβωσιν ενδεχομένης ύπάρξεως συνεχομένου δωματίου άπέβη άκαρπος.

Παρὰ τήν κατωτέραν βαθμίδα ήνοιχθη μικρὸς ὀρθογώνιος βόθρος (1,25 X 0,90 μ.) άβαθῆς (0,25-0,35 μ.) ὀριζόμενος υπό τοιχίσκου και περιέχων όστά πολλῶν σκελετῶν άτάκτως έρριμμένα και καλυπτόμενα υπό στρώματος άσβέστου.

Έντὸς τής αιθούσης και παρὰ τήν εΐσοδον, εις βάθος 0,75 μ. περίπου κάτω τοῦ οὔδοῦ (εικ. 7) ευῤρομεν σύστημα εκ τριῶν παραλλήλων τάφων συνεχομένων μεν αλλά μη ευρισκομένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ επιπέδου. Οί τάφοι οὔτοι έχουν σκαφή καθέτως πρὸς τὸν άξονα τής αιθούσης, ὥστε οί νεκροί νά έχουν τήν κεφαλὴν πρὸς βορρᾶν, εΐναι δέ σαμμαροειδοῦς τύπου, έχοντες τὰς επικλινεΐς πλευρὰς εκ μεγάλων κεράμων ελαφρῶς κυρτῶν (0,74 X 0,43 μ.,

πάχος 0,03 μ. περίπου) καὶ καλύπτονται κατὰ τὴν ράχιν διὰ καλυπτήρων κεράμων (εἰκ. 8), τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον ἔχει διαστάσεις

Εἰκ. 7. Ἡ εἴσοδος τῆς ὑπογείου αἰθούσης.

Εἰκ. 8. Ὁ τρίτος σαμμορειδῆς τάφος.

0,50 × 0,18 μ. Ἐκατέρωθεν τοῦ τάφου μικρὸν τοιχίον τὸ δὲ μεταξὺ τῶν ἐπικλινῶν πλευρῶν διάστημα πληροῦται ὑπὸ ἀσβεστοκονιάματος.

Οἱ τρεῖς τάφοι ἔχουν διαταχθῆ εἰς τρόπον ὥστε τὸ τοιχίον τοῦ ἑνὸς νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς κεκλιμένης πλευρᾶς τοῦ ἐτέρου, ἢ κλιμακωτῆ! δὲ διάταξις αὕτη, δηλοῦσα ὅτι ὁ βαθύτερος τάφος εἶναι καὶ ὁ παλαιότερος, φαίνεται ὅτι προετιμήθη δι' οἰκονομίαν χώρου. Αἱ διαστάσεις τῶν τριῶν τάφων εἶναι ἄνισοι, 1,43 × 0,51 μ., 1,41 × 0,47 μ. καὶ 1,24 × 0,38 μ., τὸ ὕψος αὐτῶν εἶναι 0,30-0,35 μ. Ἡ κατασκευή των εἶναι μᾶλλον ἀμελής, μὲ τὸ ἔδαφος ἐστρωμένον δι' ἀνωμάλων χαλίκων! Ἐντὸς τῶν τάφων εὐρέθησαν, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τοῦ ἔδαφους, ἐλάχιστα ὄστα: οὕτω εἰς μὲν τὸν ἀνατολικώτερον εὐρέθη ἡ κεφαλὴ καὶ ἐλάχιστα ἄλλα τμήματα, εἰς τὸν μεσαῖον εὐρέθη πληρέστερος σκελετὸς ἄνευ κεφαλῆς ὅμως, ἥτις ὀπωσδήποτε ἔλειπε κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν, διότι τὸ ἱερὸν ὄστον ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 0,92 μ. ἀπὸ τὴν κάτω πλευρὰν καὶ μόνον 0,49 μ. ἀπὸ τὴν ἄνω, παρὰ τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν οἱ σπόνδυλοι τοῦ ἀχένους. Ὁ τρίτος τάφος, ὁ καὶ μικρότερος, δὲν περιεῖχεν οὐδὲ

ἕνός ὄστον, ἀλλ' οὐτε τέφραν, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι περὶ καύσεως νεκροῦ πρόκειται. Πάντως ἐντὸς τῶν τριῶν αὐτῶν τάφων οὐδὲν

άντικείμενον έξ οίασδήποτε ύλης εύρέθη, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχη άκριβεστέραν χρονολογικήν ένδειξιν.

Έυρήματα : Κατὰ τὰς σκαφὰς πρὸς άποκάλυψιν τῶν τοίχων καὶ τήν έκκένωσιν τῆς αἰθούσης ὀστοφυλακίου εύρέθησαν έκανὰ συντρίμματα κεραμουργημάτων. Έλάχιστα έλληνικά μελαμβαφή, ὀλιγώτερα ῥωμαϊκά με έκτυπον διάκοσμον, τὰ πλεῖστα δὲ εἶναι βυζαντινὰ τῶν τελευταίων χρόνων άνήκοντα κυρίως εἰς τὰς έξῆς κατηγορίας : α) μεθ' άπλου έγχαράκτου γραμμικοῦ διακόσμου ὑπὸ τήν έφυάλωσιν, ἥτις εἶναι καστανή ἢ κιτρινωπή μετὰ κηλίδων πρασίνων καὶ καστανῶν, β) μετὰ μονοχρόου πρασίνου ἢ κιτρινωπῆς έφυαλώσεως, θραύσματα κυάθων ἢ μεγαλυτέρων άγγείων καὶ γ) μετὰ γραπτοῦ πρασίνου ἢ κυανοῦ ὑπὸ τήν έφυάλωσιν άπλου διακόσμου. Τὰ συντρίμματα εἶναι μικρά, ὥστε δυσκόλως δύνανται τις νὰ σχηματίση πληρεστέραν άντίληψιν τοῦ διακόσμου καὶ τοῦ σχήματος τῶν άγγείων. Ὡς χρονολογική δὲ ένδειξις εἶναι μάλλον πενιχρά, διότι τὰ χῶματα ταῦτα έχουν κατὰ καιροὺς άναμοχλευθῆ, ὥστε νὰ εύρίσκωνται παρὰ τὰ βυζαντινὰ καὶ σινικῆς κεραμουργίας θραύσματα καὶ νομίσματα τοῦ Ὁθωνος.

Παρὰ τήν μὴ πλήρη άποκάλυψιν καὶ μέχρι πέρατος παρακολούθησιν τῶν μέχρι τοῦδε σημειωθέντων τοίχων, κατέστη διὰ τῆς έφετινῆς έρεύνης σαφές ὅτι πρόκειται περὶ σχετικῶς μεγάλου οἰκοδομήματος άκαθορίστου πρὸς τὸ παρὸν προορισμοῦ, πάντως ὄχι εκκλησιαστικοῦ, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται άπὸ τὸ μέγα πάχος τῶν τοίχων καὶ άπὸ τήν έλαφρῶς καμπύλην χάραξιν αὐτῶν. Τῆς εκτάσεως τοῦ κτιρίου ένδειξεις παρέχουν ἡ προέκτασις αὐτοῦ άφ' ένὸς ὑπὸ τήν άνατολικῶς τῆς μονῆς κειμένην μικράν πλατείαν καὶ άφ' έτέρου ὑπὸ τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς. Έξ άλλου, μελλοντική έρευνα πρέπει νὰ άναζητήση τήν σχέσηιν τοῦ συγκροτήματος τῶν εύρεθέντων τοίχων με τοὺς έξωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Μονῆς διαφανομένους χαμηλοὺς τοίχους παλαιοτέρου τῆς Μονῆς οἰκοδομήματος, οἱ ὁποῖοι δὲν έχουν σημειωθῆ μέχρι τοῦδε, οὔτε καὶ άποκαλυφθῆ.

Ὡς πρὸς τήν χρονολογικήν τοποθέτησιν τοῦ άποκαλυφθέντος κτιρίου τὰ δεδομένα εἶναι άκόμη άνεπαρκῆ, πάντως ἡ παρουσία άραιᾶς άσβέστου καὶ τινων ὀπτοπλίνθων εἰς τὸν πηλὸν άποτελοῦν ένδεικτικὰ ὄρια. Δυστυχῶς άφ' ένὸς μὲν ἡ διατήρησις τῶν τοίχων μόνον εἰς τὰ θεμέλια (βλ. ΠΑΕ 1949, σ. 47) άφ' έτέρου δὲ ἡ πτωχεία καὶ τὸ άνάμικτον τῶν εῤρημάτων οὐδόλως εύχεραίνουσι τήν άκριβεστέραν χρονολόγησιν.

Ἡ εύρεσις έν τῇ ύπογείῳ αἰθούσῃ τῶν τριῶν τάφων τύπου συνήθους κατὰ τήν υστεράν ρωμαϊκήν έποχήν (πρβ. ΠΑΕ 1949, σ. 148, εἰκ. 1-2) καὶ ὁ μετ' ὀστέων ρηχὸς βόθρος έπεβεβαίωσαν τὸν νεκρικὸν χαρακτῆρα τῆς αἰθούσης ταύτης. Ἡ στρωματογραφία ὁμως τῆς γομώσεως δηλοῖ ὅτι μόνον

εἰς νεωτέραν ἐποχὴν ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου ἢ αἴθουσα ὡς ὄστοφυλάκιον.

Τέλος, ἡ κατασκευή τῆς κλίμακος τοῦ βάθους ἐρμηνεύει κατὰ τίνα τρόπον ἐπεκρινώμενη ἢ αἴθουσα αὕτη μὲ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τῆς καταπακτῆς τοῦ δαπέδου. Σημειωτέον ὅτι ἡ καταπακτὴ αὕτη εὐρίσκεται ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν θέσιν μεγάλης πλαγίας θύρας τοῦ ναοῦ, νῦν τετοιχισμένης. Ἄλλ' ἢ ὑπαρξίς τῆς νεκρικῆς αἰθούσης, τῆς κλίμακος καὶ τῆς μετὰ τοῦ ναοῦ ἐπικοινωνίας παρουσιάζουν σειρὰν προβλημάτων τὰ ὅποια συνδέονται καὶ μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἣτις παρουσιάζει ἱκανὰς ἰδιορρυθμίας. Ταῦτα θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν εἰδικώτερον ἐν καιρῷ.

4A. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ ΤΟΥ ΙΛΙΣΣΟΥ

Κατὰ γενομένης ἐφέτος μικρὰς ἐρευνητικᾶς ἐργασίας διηυκρινήθη, ὅτι οἱ ἐν ΠΑΕ 1948 παρένθ. πίν. ἐν τῷ νοτίῳ παστοφορίῳ σημειούμενοι ὡς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν προβάλλοντες λίθοι, οἵτινες ἠρμηνεύθησαν ἐν Cahiers Archéologiques V, 1950, σ. 71, εἰκ. 5-7, ὡς παραστάδες, ἦσαν τυχαίως ἐρριμμένοι λίθοι, οἵτινες λόγῳ τοῦ κανονικοῦ σχήματος αὐτῶν παρεῖχον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἦσαν τμήμα τοῦ θεμελίου.

EMMANOYHA XATZHDAKHΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΡΟΦΗΤΗ· ΗΛΙΑ, ΥΜΗΤΤΟΥ

Δαπάναις καὶ πάλιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος αἱ ἐν τῷ Προφήτῃ Ἡλίᾳ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀνασκαφαί, αἵτινες ἐφέτος ἐκτελεσθεῖσαι εἰς εὐρύτεραν κλίμακα ἐπεξετάθησαν καὶ ἐν τοῖς περίξ· ἔσχον δὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

A. Παρὰ τὴν κατὰ χώραν δηλαδὴ εὐρεθεῖσαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος βάσιν τοῦ κίονος-στύλου τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἱεροῦ (βλ. ΠΑΕ 1949 σελ. 64 εἰκ. 10) ἡ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς πλάξ ἡ ἐκληφθεῖσα ὡς στήριγμα τῆς βάσεως, ἀποκαλυφθεῖσα πλήρως εὐρέθη ἔχουσα τὴν αὐτὴν κατασκευὴν μετὰ τῆς παρακειμένης καὶ κατὰ τι μικροτέρα. Ἡ ἰσοῦψὴς ὁμῶς